

Lektioita

Eveliina Asikainen

Luontopolitiikkaa lähiöissä

Lähiöluonnon muotoutuminen Tampereen Hervannassa ja Vuoreksessa

Väitöstilaisuuden *lectio praecursoria*
Tampereen yliopisto 21.11.2014

”Kun makaan raajat levällään savolaisella niityllä luomakunta lähestyy minua: ruohot kutittavat korviani, myyrät tutkivat varpaita (miten paksut, ne sanovat, meidän on paljon ohuimmat) perhoset istuvat ripsilleni, säikähtävät ja pakenevat kun avaan loistavat silmäni.

On luomakuntaa siinä ympärillä, sipinää, supinaa, ihmettelyä: kuuluuko hän valtakuntaamme? Kyllä kai minä kuulun, eläinkuntaan ainakin.”

Mitä tekemistä edellä lukemallani Viljo Kajavan runolla *Hellepäivä* ja väitöskirjani aiheella, luontopolitiikalla lähiöissä, on toistensa kanssa? Molemmissa on pohjimmiltaan kysymys luonnon ja ihmisen suhteesta, ja molemmissa aihetta tarkastellaan avoimin mielin. Luontoa ei määritellä etukäteen, eikä pidetä passiivisena tutkimuskohteena, vaan aktiivisena osana tilannetta. Molemmissa myös pohditaan ihmisen kuulumista luontoon.

Ihmisen ja luonnon, tai kulttuurin ja luonnon suhde voidaan käsittää ainakin kolmella tavalla. Ensiksi, luontoa voidaan pitää ihmisistä riippumattomana mutta inhimillisen toiminnan uhkaamana. Tällöin luontoa tarkastellaan ulkopuolelta. Tehdään havaintoja monimuotoisuuden vähenty-

misestä ja ihmisen vaikutuksesta luontoon. Samalla ihminen ja ihmisen toiminta ajatellaan luonnon ulkopuoliseksi, eikä sitä, mikä on luontoa, kyseenalaisteta. Joitain osia ihmisen tuottamasta luonnosta voidaan pitää vaalimisen kohteina, mutta nekin hahmotetaan uhanalaisiksi kuten myös kyseiset luonnot tuottaneet elämäntavat, esimerkiksi perinteinen suomalainen maalaiselämä ja sen tuottamat niityt.

Toiseksi voidaan ajatella, että luonto ja luonnollisuus ovat kokonaan kulttuurisia konstruktioita. Luonto on käsityksiä luonnosta. Luonto on esimerkiksi uhkaava, kesytettävä, turvallinen tai vaarallinen. Osa kulttuurista luontoa on myös se, että sanaa ”luonnollinen” käytetään kuvaamaan itsestään selvinä pidettyjä ilmiöitä. Esimerkiksi Vuoreksen osayleiskaavoituksen yhteydessä kaupungin kasvua pidettiin ”luonnollisena”. Tuo luonnollinen määrittyi sellaisesta kulttuurista käsin, joka haluaa edistää kaupunkien kasvua. Tällöin päädyttiin siihen, että kulttuurisesti luonnollinen prosessi uhkaa alkuperäistä säilyttämisen arvoista luontoa – siis tuota ensiksi kuvaamaani luontoa.

Kolmanneksi, luonnon ja kulttuurin voidaan ajatella kietoutuvan toisiinsa: ne ovat monin erilaisin tavoin osana toistensa todellistumista ja muotoutumista. Tällä tarkoitan sitä, että sekä kulloinkin vallitsevat käsitykset luonnosta, tavat ja mahdollisuudet käyttää luontoa että luonto itsessään vaikuttavat kaikki toisiinsa ja muodostavat yhdessä useita samanaikaisia luontoja, jotka kuitenkin liittyyvät toisiinsa. Tällainen käsitys luonnon ja

kulttuurin suhteesta on väitöskirjani lähtökohta.

Muotoutumisella tarkoitan lähiön ja lähiöluonnon kokonaisvaltaista kehkeytymistä, siis suunnitelmien muuttumista eläväksi asuinalueeksi: rakennuksiksi, leikkipuistoiksi, teiksi ja lähimetsiksi, joita ihmiset käyttävät omilla tavoillaan. Tämä prosessi on vain osin suunniteltu ja hallittavissa. Siihen sisältyy monia vaikeasti hallittavia elementtejä kuten poliittisia päätöksiä, asukkaiden arkisia valintoja, myrskyjä ja päätösten tai toimintojen konfliktioitumista.

Todellistumisella tarkoitan sitä, että lähiöluonnon muotoutumiseen osallistuvat toimijat määrittelevät ja merkityksellistävät luonnosta tekemiään havaintoja aina joidenkin käytäntöjen ja niihin liittyvän tietämisen kautta. Tällöin muodostuu jossain määrin toisistaan eroavia luontoja, jotka ovat todellisia näissä käytännöissä.

Esimerkiksi innokkaan hervantalaisen retkeilijän, Vuoreksen luontokartoittajan ja osayleiskaavoittajan luonnot sijaitsevat ainakin osin samassa tilassa, mutta koska kaikilla heistä on luontoa havainnoidessaan erilaiset tavoitteet, intressit, tulkin-takehykset ja varmasti myös erilaiset kyvyt tehdä havaintoja ja tulkita niitä, kaikkien luonnot ovat jossain määrin erilaiset. Tästä seuraa, että luonto todellistuu eri tavoin ja syntyy erilaisia luontoja, jotka eivät kuitenkaan ole täysin mielivaltaisia tai pelkkiä kulttuurituotteita, vaan perustuvat samaan fyysiseen paikkaan ja sen ominaisuuksiin.

Yksittäisten ihmisten lisäksi myös instituutio-naalisilla toimijoilla kuten luonnonsuojelulla, met-säsuunnittelulla tai maankäytön suunnittelulla on omat tapansa havainnoida ja arvottaa luontoa, samoin kuin tietysti asukkailla silloin, kun he toimivat yhdessä. Erilaisista havainnoista, niistä tulkitusta tiedosta ja käsityksistä luonnon arvosta muodostuu erilaisia luonnon potentiaaleja, käsityksiä luonnon tarjoamista mahdollisuuksista.

Kun havaintoja luonnosta ja niistä tulkittuja luonnon potentiaaleja käytetään päätöksenteon perusteluina, tehdään luontopolitiikkaa. Silloin luonto on osa päätöksentekoprosessia ja samalla määritellään mahdollisuuksia käyttää luontoa. Luonto osana päätöksentekoprosessia voi olla uhanalainen eläin tai kaunis maisema, ja mahdollisuudet käyttää luontoa voivat tarkoittaa päätöstä esimerkiksi laskettelurinteen rakentamisesta tai jonkin alueen varaamisesta retkeilykäyttöön.

Kaisu Anttonen on väitöskirjassaan kuvannut hyvin kaupungeissa tehtäviä luontopolitiittisia päätöksiä. Ne vaihtelevat rutiinomaisista virkamiespäätöksistä kokonaisen uuden kaupunginosan rakentamiseen tai kansallisen kaupunkipuiston

perustamiseen. Luontopolitiikka ei kuitenkaan ole oma sektoripolitiikan lohkonsa, toisin kuin vaikkapa luonnonsuojelu- tai luonnonvarapolitiikka, eivätkä päätöksentekoprosessit välttämättä näyt-täydy poliittisina konflikteina. Olennaista on, että päätöksillä vaikutetaan mahdollisuuksiin käyttää luontoa. Toisinaan päätösten vaikutukset todellistuvat vuosia niiden tekemisen jälkeen ja aiheutta-vat konfliktin vasta tuolloin.

Luontopolitiittiset päätökset ovat osa lähiöluonnon muotoutumista, sillä hyvin usein niillä muute-taan suoraan luonnon merkitystä. Näin toimitaan, kun tehdään päätöksiä joidenkin alueiden otta-misesta rakentamiseen ja toisten perustamisesta virkistys- tai luonnonsuojelualueiksi, tai kun päätetään leikkipuistojen korjaamisesta, asuinaluei-den täydennysrakentamisesta tai kaupunkimetsien harventamisesta. Lähiöluonto ei kuitenkaan muo-toudu pelkästään luontopolitiittisten päätösten sa-nelemana. Myös asukkailla on oma roolinsa. Hervanta ja Vuores on molemmat rakennettu metsän keskelle lähes asumattomille alueille. Kuitenkin useimmilla asukkailla on ollut jotain tietoa tai aina-kin käsityksiä ja mielikuvia alueesta.

Asuinalue ja sen luonto alkavat todellistua asukkaalle varsinaisesti vasta hänen muutettuaan sinne. Silloin alkaa kehollisen suhteen muodostaminen luontoon. Jalkojen avulla kokeillaan mukavimpia reittejä paikasta toiseen ja samalla rakennetaan suhteista karttaa alueesta. Kutsun tätä aktiivista asuinalueen haltuunottoa ja siinä synty-vää käsitystä oman kotiseudun mahdollisuuksista kulttuuriantropologi Tim Ingoldin tapaan asustamiseksi. Asustamalla asukkaalle muodostuu myös suhde suunniteltuun lähiöön ja luontoon. Hän voi hyväksyä suunnittelijan ratkaisut ja toimia niiden mukaan, tai vastustaa ja rikkoa niitä, esimerkik-si oikaisten. Erityisesti kerrostalossa elävä asukas on luonnonkäytössään hyvin pitkälle kaupunki-suunnittelijoiden, kaupunkimetsänhoitajien ja vi-heraluesuunnittelijoiden luontojen varassa. Koti, jossa tapahtuvista asioista voi itse päättää, rajautuu asunnon seiniin. Muilla alueilla asukkaan toiminta perustuu nautintaan -- jokamiehen oikeuden mukaisiin oikeuksiin käyttää luontoa. Asukas ei omis-ta eikä hallitse mutta voi käyttää alueita.

Lähiöasukas käyttää luontoa esimerkiksi virkistäytymiseen, marjojen ja sienten keräämiseen ja fyysisen kunnon ylläpitämiseen, kun taas eränkävijälle nautinta-alueelta saatu saalis on tärkeä osa hengissä selviytymistä. Nautinta kuitenkin kuvaa lähiöluontoon liittyviä valta- ja hallintasuhteita: asukkaalla on käyttöoikeus, mutta ei omistusoikeutta, ja hän joutuu jakamaan alueen sen muiden

käyttäjien kanssa. Näen tässä yhteneväisyyttä erä-kulttuuriin. Kun päätösvalta luonnon käyttöön on vähäistä, epävarmuus itselle tärkeän luonnon pysyvyydestä on yksi asukkaiden luontosuhteen keskeinen ulottuvuus.

Asuinalue on myös ihmisten yhteisö. Samoissa puistoissa, lenkkipoluilla tai leikkipuistoissa käyvät ihmiset vaikuttavat toistensa käsityksiin siitä, millainen toiminta on sopivaa missäkin. Hyväksytyin toiminnan rajat muokkautuvat asukkaiden keskeisessä vuorovaikutuksessa. Juoppoja suvaitaan joissakin puistometsissä, toisissa ei. Aikuisesta tuntuu, että lapsen ja leikin varjolla voi mennä kerrostalojen väliseen pikkumetsään, johon yksinään aikuisella ei olisi asiaa. Nuotioiden tekeminen on periaatteessa kiellettyä, mutta silti nuotio pohjia ja puista revittyä tuolta voi nähdä monissa paikoissa järvien rannoilla.

Lisäksi asukkailla on yksilöllisiä kykyjä havaita luonnossa erilaisia asioita, tarkkailla luontoa ja luoda lähiöluonnon paikkoihin merkityksellisiä suhteita. Jotkut asukkaat pystyvät toisia paremmin myös laajentamaan merkityksiään kollektiivisiksi ja toimimaan itselle tärkeiden alueiden puolesta. Tarkastelen näitä monisyisiä, toisiinsa limittyviä käytännöllisiä luontosuhteita nautinnan ekologioiden ja käytännön totunnaisia, omaehtoisia ja elämyksellisiä ekologioita jäsentämään luontosuhteiden erilaisia ulottuvuuksia.

Lähiöllä on myös oma biologinen ja fyysinen luontonsa, jonka osana kaikki edellä kuvaamani toiminta, havainnointi ja merkitysten antaminen tapahtuvat. Rakentaminen ja asukkaiden toiminta vaikuttavat muiden muassa veden virtaukseen, ravinteiden kiertoon sekä kasvien ja eläinten elin-ehtoihin. Näin syntyy lähiön luonto ekosysteemin tasolla. Olen tarkastellut lähiöluonnon ekologiaa kasvillisuuden kautta, koska kasvillisuus ilmentää hyvin erilaisten ympäristötekijöiden muutoksia. Kasvillisuus ja siitä tekemäni luokittelut ovat tutkimusprosessissani apuväline, keinoni todellistaa lähiöluontoa lukijoille tai saada lähiön luonto puhumaan. Olennaisempaa tässäkin on periaatteellinen pohdinta siitä, miten käsitämmme luonnon. Onko ihminen ja ihmisen toiminta osa lähiöluontoa? Ovatko ihmistoiminnan aiheuttamat muutokset hyväksyttävä osa lähiöluonnon prosesseja vai ovatko ne häiriöitä, jotka uhkaavat esimerkiksi metsäluontoa lähiössä? Väitöskirjassani käsitelen ih-

mistä osana lähiöluontoa ja teen huomioita niistä kehityskuluista, joita lähiöelämä eri muodoissaan saa aikaan.

Vaikka oma näkemykseni luonnon ja kulttuurin suhteesta onkin se, että ne kietoutuvat toisiinsa ja ihminen on osa luontoa, niin haastatteleminen asukkailla, luontokartoittajilla, arkkitehteillä ja luonnonsuojelijoilla ja virkamiehillä on toki toisenlaisia näkemyksiä. Kun asukkaiden ja heidän koiriensä metsään tekemät polut lähiömetsässä tulkitaan häiriöiksi, silloin metsässä kulkemista koirien kanssa pidetään luontoon kuulumattomana toimintana. Tai kun laskettelurinteelle syntynyttä monimuotoista niittyä kuvattaessa harmitellaan paikalla olleen lehtometsän häviämistä, ollaan asetelmassa, jossa ihmisen koskematonta luontoa pidetään itsestään selvästi luonnollisempana ja arvokkaampana kuin ihmisen toiminnan yhteydessä syntynyttä monimuotoisuutta.

Käsityksillämme luonnon ja ihmisen suhteesta on merkittävä rooli maankäytön suunnittelussa. Työni pohjalta haluan tuoda esille kaksi asiaa. Ensimmäinen liittyy asukkasiin, nautintaan ja asustamiseen. Sitä ei voi suunnitella. Asukkaalle voi tarjota erilaisia mahdollisuuksia, mutta asukkaat kuitenkin viimeistelevät kaupunginosansa yhteisöllisissä asustamisen prosesseissa. Niissä muotoutuvat kullakin asuinalueella hyväksytyt tavat toimia luonnossa. Olen iloinen esimerkiksi Tesoman Osallistavan budjetoinnin hankkeesta, jossa asukkaiden tieto on otettu vahvasti mukaan ja heille on annettu valtaa alueen perusrakennustoimien suunnittelussa.

Toiseksi kysymys siitä, missä, miten ja mitä monimuotoisuutta arvostetaan ja suojellaan, on yksi luontokäsitysten ilmenemisen peruskysymyksistä, johon otan kantaa. Haluan avartaa näkemystä luonnosta. Kuten professori Yrjö Haila on kirjoittanut, myös kaupungit ovat luonnonmuodostumia, koska ne ovat ihminen-nimisen eläimen yhteisöjä ja ihmisen ekologian ilmentymiä. Pelkästään kaupungeissa esiintyviä eliöyhteisöjä voi suojella vain kaupungeissa. Suomalaiset lähiöt ovat erityisiä kaupunkielämän tuottamia luonnonmuodostumia ja elinympäristöjä, joihin on syntynyt omia erityisiä eliöyhteisöitään. Rakentaminen ei tarkoita pelkästään monimuotoisuuden vähenemistä, vaan luonnonmuodostumien lisäämistä monimuotoisuuden lisäämiseen erityisesti eliöyhteisöjen tasolla, jos tämä otetaan suunnittelun tavoitteeksi.